

περί φιλοσόφων ΓΕΝΕΙΑΔΩΝ, ΤΡΙΒΩΝΩΝ & ΒΑΚΤΗΡΙΩΝ

ANTINOOS

Πολλοί θεωρούν ότι όλοι οι κινέζοι μοιάζουν ίδιοι. Οι πάγωνες όμως επ’ ουδενί λόγω είναι ίδιοι. Φέρονται δε και υπό πολλά ονόματα. Παραφράζοντας το αριστοτελικό «το όν πολλακώς λέγεται» δικαιούμεθα να πούμε και ότι «ο πάγων πολλακώς λέγεται»: γένη, γένειον, γενειάδα, γενάκι, υπογένειο, μούσι, μουσάκι, πάγων, παγωνιάς, παγωνίον, παγωνίτης κτλ.¹ Ο πάγων δείχνει την ωρίμανση του ανδρός. Ο γραμματικός Απολλόδωρος θεωρεί ότι αυτό δείχνει και η ετυμολογία της λέξης.² Σύμφωνα με τα *Φυσιογνωμικά* (8.1-6) ανωνύμου συγγραφέως, ανάλογα με το μούσι του ανθρώπου μπορούμε να διακρίνουμε και τον χαρακτήρα του: **Πάγων διχαλός εύγνώμονος σημείον.** **Πάγων οξύς άπλότῆτος σημείον.** **Πάγων μακράς τρίχας φέρων άνοήτου και ύπερηφάνου σημείον, ει μάλιστα πυκναί εισιν.** **Πάγων άραιάς τρίχας και κοντάς έχων τόν φρόνιμον δηλοϊ.** **Πάγων παντελώς άτριχος πονηροϋ σημείον και ποικίλου.**

Έχοντας ήδη εμβαθύνει εις την **εν γένει** σχέση μεταξύ γενειάδας και φιλοσοφίας θα ήταν εύλογο να αναρωτηθούμε για τη δυνατότητα αντιστοίχισης ειδών πάγωνος με είδη φιλοσοφίας ή διαφόρους φιλοσοφικές σχολές. Καθότι στην αρχαιότητα δεν υπήρχαν copyrights ή επαγγελματικές πιστοποιήσεις μυριάδες αγύρτες και απατεώνες παρίσταναν τους φιλοσόφους, ιδίως κατά την Ρωμαϊκή περίοδο. Παρά τις διαφορές τους, ανάλογα με τη σχολή στην οποία (υποτίθεται ότι) ανήκαν, παρουσίαζαν κάποιες σημαντικές ομοιότητες στην εμφάνισή τους ώστε ο οιοσδήποτε να καταλαβαίνει αμέσως ότι ήσαν φιλόσοφοι. Άφηναν γενειάδα, φορούσαν τρίβωνα, κρατούσαν βακτηρία και έφεραν στον ώμο τους πήρα (για τους όρους βλ. το γλωσσάριο). Φαίνεται ότι ο πρώτος που καθιέρωσε αυτή την αμφίεση ήταν ο Αντισθένης.³ Την αμφίεση του Αντισθένη υιοθέτησαν οι διάδοχοί του Διογένης και Κράτης,⁴ όλοι οι Κυνικοί φιλόσοφοι, αλλά κατόπιν και φιλόσοφοι των άλλων σχολών. Όπως δηλαδή σήμερα οι παπάδες ξεχωρίζουν αμέσως λόγω της ενδυμασίας τους, έτσι συνέβαινε και τότε με τους φιλόσοφους, χωρίς να ήταν όμως και υποχρεωτικό. Ο φιλόσοφος διδάσκει τη σοφία και την αρετή. Είναι λοιπόν αναγκαίο να έχει σεβάσμιο παρουσιαστικό ευθυτενές σώμα και κυρίως «μεγάλη γενειάδα που να εμπνέει εμπιστοσύνη στους οπαδούς και τους μαθητές του».⁵ Ο Λουκιανός μας παρουσιάζει γλαφυρότατα την εμφάνιση και τη συμπεριφορά του (ψευτο)φιλόσοφου

της εποχής του. Στο έργο του *Δις κατηγορούμενος* (6) ο Ζευς απευθυνόμενος στη Δίκη λέει ότι την εποχή του Σωκράτη οι φιλόσοφοι ήταν λίγοι ενώ τώρα «δε βλέπεις πόσοι τρίβωνες και βακτηρίες και πήρες υπάρχουν».⁶ Και παντού βλέπουμε μακριές γενειάδες και βιβλίο στο αριστερό χέρι και όλοι φιλοσοφούν για σένα. Οι περίπατοι είναι γεμάτοι απ’ αυτούς συγκεντρωμένους σε λόχους και φάλαγγες και κανείς τους δε θέλει να θεωρείται ότι δεν είναι κάτοχος της αρετής. Πολλοί λοιπόν, αφού παράτησαν τις τέχνες που είχαν πρώτα, πήραν το ταγάρι και τον τρίβωνα και μαύρισαν το σώμα τους στον ήλιο όπως οι Αιθίοπες, έγιναν αυτοσχέδιοι φιλόσοφοι από τσαγκάρηδες ή κτίστες και τριγυρνούν επαινώντας εσένα και την αρετή σου».

Φαίνεται λοιπόν ότι στην αρχαιότητα το ‘επάγγελμα’ του φιλοσόφου ήταν αρκούντως προσοδοφόρο όπως είναι σήμερα αυτό του παπά, του αστρολόγου, του γκουρού και της καφετζούς. Η ειδικότητά τους ήταν να εξαπατούν αφελείς και φιλομαθείς νέους ή άλλους πλούσιους.⁷ Το σπουδαιότερο πράγμα για έναν φιλόσοφο ήταν το ύφος του, το στυλ του και η ικανότητά του να μεπρεδύει το ακροατήριο χρησιμοποιώντας περιέργες και ακατανόητες εκφράσεις ή εντυπωσιακά σοφίσματα. Στο ίδιο έργο του Λουκιανού (11) ο τραγόμορφος θεός Παν αφού τους ονομάζει κασούφηδες, πολυλογάδες (*λάλους*) που πάνε όλοι μαζί και έχουν γένια σαν το δικό του, συνεχίζει: «Αλλά τους ακούω κιόλας να φωνάζουν πάντα και να

συζητούν για κάποια αρετή και ιδέες και φύση και ασώματα πράγματα, λέξεις άγνωστες κι αλλόκοτες για μένα. Και στην αρχή ξεκινάνε τις συζητήσεις τους ήρεμα, καθώς όμως προχωρά η κουβέντα δυναμώνουν τη φωνή μέχρι να κραυγάζουν, ώστε, από την πολλή ένταση και την προσπάθειά τους να μιλάνε όλοι μαζί, κοκκινίζουν τα πρόσωπά τους, πρήζεται ο λαιμός τους και πετάγονται οι φλέβες τους έξω.⁸ ...Ανακατεύουν έτσι τους λόγους τους και αφού συγχέουν αυτό για το οποίο ξεκίνησαν τη συζήτηση, φεύγουν οι περισσότεροι βρίζοντας ο ένας τον άλλο».⁹ Και όχι μόνο αυτά, αλλά ενώ τη μέρα παριστάνουν τους ηθικούς και ξεγελούν τους νέους πουλώντας τους σοφία και αρετή, τη νύχτα «βγαίνουν κρυφά κουκουλώνοντας το κεφάλι τους με το μανδύα και παίρνουν βόλτα τα χαμαιτυπεία».¹⁰

Πέρα όμως από τα κοινά χαρακτηριστικά της αμφίεσης και της συμπεριφοράς των φιλοσόφων υπήρχαν και σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη σχολή στην οποία ανήκαν ή υποτίθεται ότι ανήκαν. Ο Λουκιανός είναι καταποτιστικότερος στο θέμα. Οι Πυθαγόρειοι είναι σεβάσμιοι με καλή εμφάνιση. Δε μαθαίνουν τίποτα αλλά μόνο θυμούνται. Δεν πεθαίνουν ποτέ αλλά πάντα ξαναζωντανεύουν. Πέντε χρόνια δε μιλάνε καθόλου και μετά μαθαίνουν γεωμετρία και μουσική. Δεν τρώνε κρέας και κουκιά.¹¹ Παρόμοιοι είναι και οι Ακαδημαϊκοί που φέρουν πατρι-αρχική γενειάδα. Τα βλέπουν όλα διπλά, σαν ιδέες και σαν πράγματα.¹² Είναι εγωιστές

και φιλόδοξοι.¹³ Οι Κυνικοί είναι βρωμιάρηδες, κακομοιριασμένοι, αγριωποί, αναιδείς, θρασεείς και κλευάζουν τους πάντες – ίδιοι αδέσποτοι σκύλοι. Η βακτηρία τους μοιάζει με ρόπαλο, ο τρίβωνάς τους είναι όλο τρύπες και μπαλωμένους και η γενειάδα τους μεγάλη, βρώμικη και ψειριασμένη. Δεν έχουν σπίτι περιουσία και περιφρονούν το χρήμα.¹⁴ Στον αντίποδα των Κυνικών είναι οι Κυρηναϊκοί της ηδονιστικής σχολής. Καλοπερασάκηδες και καλοζωισμένοι, ντυμένοι στα κόκκινα και στεφανωμένοι, βρωμάνε αρώματα από μιλια μακριά. Πνευματώδεις, σταθεροί τρόφιμοι συμποσίων, μόνιμα μεθυσμένοι και άριστοι γνώστες κάθε είδους ηδονής.¹⁵ Οι Επικουρείοι τους μοιάζουν αρκετά –αν και όχι στον ίδιο βαθμό– και επιπλέον είναι άθαιοι και θεορπαίχτες. Μαλθακοί και καλοφαγάδες με ιδιαίτερη προτίμηση στα γλυκά.¹⁶ Οι Περιπατητικοί είναι κομψοί όμορφοι και πλούσιοι. Ντύνονται στα χρυσά, φορούν δακτυλίδια, περιποιούνται το σώμα και το μούσι τους και είναι υπέρ το δέον φιλοχρήματοι. Είναι πολύξεροι, δεν υπάρχει κάτι που να μην το γνωρίζουν. Είναι κομφορμιστές, συγκαταβατικοί, λογικοί αλλά και φιλόδοξοι.¹⁷ Τέλος οι Στωικοί φέρουν μακριά γενειάδα (βαθύς πάγων) και κουρεύουν σύρριζα τα μαλλιά τους. Βαδίζουν σεμνά και το ντύσιμό τους είναι σχετικώς περιποιημένο, όχι σαν αυτό των κυνικών. Είναι ανδροπρεπείς και όχι μαλθακοί, σοβαροί έως κατσούφηδες, δείχνουν πάντα συλλογισμένοι και θεωρούν τους εαυτούς τους ως τους μόνους κατόχους της αρετής.¹⁸ Χρησιμοποιούν περιέργες λέξεις και περίπλοκες εκφράσεις για να κάνουν τους συνομιλητές τους να το βουλώνουν.¹⁹

Το πόνημά μας δεν είχε σκοπό να περιελάσει τους αληθείς φιλοσόφους και τη φιλοσοφία αλλά, όπως και ο Λουκιανός στο έργο του *Αλιεύς*, μόνο κάποιους τσαρλατάνους που επικαλούνται το όνομά της και αναζητούν θύματα προς ίδιον πλουτισμό. Τέτοιοι τύποι αφθονούσαν στην αρχαιότητα όπως αφθονούν και σήμερα. Αλλά τα γένια δεν κάνουν το φιλόσοφο ή όπως λέει και ο λόγός μας, «το ράσο δεν κάνει τον παπά» γιατί τότε ο τράγος θα ήταν ο κατ’ εξοχή φιλόσοφος.²⁰

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟΝ
Φιλόσοφος: Υποτίθεται φίλος της σοφίας και κατ’ επέκταση της αρετής και της αλήθειας. Πολυλογάς, σκυθρωπός, εριστικός, ανεπάγγελτος, τιμητής των πάντων. Φέρει τραγίσιο γένη²¹ (κατά προτίμηση ρυπαρό), φορά τρίβωνα, κρατά βακτηρία και επί του ώμου κρεμά πήρα.
Πάγων: Κοινώς μούσι. Απαραίτητο συμπλήρωμα της εμφάνισης του φιλοσόφου, τεκμήριο φιλοσοφίας, αρετής και αλήθειας.
Τράγος: Ευγενές και φιλομαθές γενειοφόρον ζών, ομοιάζον πολλαπλώς με γενειοφόρους φιλοσόφους και παπάδες.
Αρετή: Την επικαλούνται όλοι οι γενειοφόροι φιλόσοφοι αλλά ιδιαιτέρως και οι παπάδες οι οποίοι και ‘άγιοι’ καλούνται.
Θρίξ: Κοινώς τρίχα. Πλήθος τριχών ποιεί γενειάδα. Από εδώ πηγάζει και το αρχαίο πρόβλημα του **σωρείτου:** πόσες τρίχες φτιάχνουν μούσι;
Ρύπος: Κοινώς βρώμα ή βρωμιά. Βρίσκεται σε ευθεία αναλογία με την αρετή του φιλοσόφου. Κατά τον Μεσαίωνα εδείκνυε την αγιότητα των παπάδων και καλόγερων. Σήμερα οι άγιοι πατέρες χρησιμοποιούν τζακούζι.
Φθειρ: Κοινώς ψείρα. Φιλομαθές ζωύφιο παρεπιδημούν σε ρυπαρές γενειάδες ιδίως φιλοσόφων.
Παράσιτον: Είδος παρασίτου είναι η φθειρ. Αυτά που μας ενδιαφέρουν διακρίνονται εις δύο είδη α) μικρά ζωύφια παρεπιδημούντα εις γενειάδας και άλλα τριχωτά μέρη του σώματος, καθώς και β) ανθρώπινα παράσιτα φέροντα γενειάδας και επικαλούμενα την αρετή και την ηθική.
Τρίβων: Τριμμένο ή παλιό και φθαρμένο πανωφόρι συνήθως φαϊού ή απροσδιορίστου σκούρου χρώματος. Αρχικά τον φορούσαν οι Σπαρτιάτες.²² Τρίβωνα φορούσε ο Σωκράτης, μάλλον λόγω πενίας.²³ Αργότερα γίνεται το τυπικό ένδυμα των φιλοσόφων, κυρίως των κυνικών. Ο τρίβων ακολουθώς υιοθετείται από χριστιανούς καλόγερους.²⁴ Απόγονος του τρίβωνος είναι το ράσο το οποίο και ποικίλλει από φτωχό ένδυμα του απλού παπά έως τις ανυπολόγιστου αξίας χρυσοποικιλτές αμφιέσεις των αγίων πατέρων της ιερής συνόδου.
Βακτηρία: Κοινώς μπαστούνι ή μαγκούρα. Χρήσιμο εργαλείο του φιλοσόφου, βοηθός του στην οδοιπορία και ισχυρό μέσον πειθούς στις φιλοσοφικές διενέξεις.
Πήρα: Κοινώς σάκος, σακούλι, ταγάρι. Απαραίτητο συμπλήρωμα της εμφάνισης του φιλοσόφου, ιδίως του περιπλανώμενου. Η πήρα του φιλοσόφου ήταν ευμεγέθης ώστε να χωρά μέσα της όλη του την περιουσία και σιδηπάτη άλλο μπορούσε ν’ αρπάξει. Πρβ., τις μεγάλες –απύθμενες– τσέπες των ράσων των παπάδων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
¹ Ο Ιούλιος Πολυδεύκης, εις το *Όνομαστικόν* του (βλ. Βιβλ. πη, 24-36) εμβαθύνει εις την περί τριχών θεωρία. Ειδικός περί του πάγωνος λέγει (II, 88): «περί δὲ ταύταις ἢ μὲν πρώτη τριχῶν ἄνη χροῦς, ὅθεν καὶ τὸ χροάζειν παρὰ τοῖς ποιηταῖς, καὶ ἴουλος παρὰ τὸ ἔρπειν, καὶ πάγων, ἔπειδ’ ἂν ὑποπλησθῆ. καὶ γένειον δὲ κατὰ χρῆσιν ὀνομάζεται, ὅθεν καὶ ὁ ἄγενειος, βαθυγένειος, εὐγένειος, μαθηγένειος, εἰ μὴ τραγικώτερον. παρὰ δὲ τοῖς ποιηταῖς καὶ εὐπάγων τις εἰρηται, ἀλλ’ ἔστι σφόδρα εὐτέλης. παρὰ δ’ Ἴωνι τῶ τραγικῶ ἐν τῶ ἐπιγραφομένῳ Συνεκδημητικῶ καὶ σπανόθωον τις ὀνομάζεται, δασυπάγων δ’ ἐν ταῖς Θεμοφοριαζούσαις Ἀριστοφάνους. καὶ παγωνιάς δὲ, καὶ πάγωνες αἱ ἀκίδες παρὰ τοῖς ποιηταῖς, καὶ παρ’ Ὀμήρῳ γλαχίνες. ἐν δὲ τῇ τραγῳδίᾳ ἄπῳγων πυρός’ ἢ εἰς ὄξυ ἀναδρομῆ τῆς φλογός». Ο Ησύχιος στο λεξικό του μας λέει ότι το αραιό ασθενικό γένη καλεῖται ‘σπανοπάγων’. Όπως μας εξηγεί στο παρακάτω χωρίο ο ιατρός Μελέτιος (*Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, κεφ. Η), ἴουλος εἶναι τὸ πρῶτο γένη που ἀρχίζει καὶ βγαίνει στα μάγουλα κατὰ μήκος των αυτιῶν ἢ κοι-

νῶς φαβορίτα. Από την άλλη το γένη κάτω από το σαγόνι λέγεται και υπήνη: «Περὶ τοῦ Πάγωνος. Ὅ δὲ ἐπάγων λέγεται καὶ τῆς ἀλήθειας. Πολυλογάς, σκυθρωπός, εριστικός, ανεπάγγελτος, τιμητής των πάντων. Φέρει τραγίσιο γένη» (κατά προτίμηση ρυπαρό), φορά τρίβωνα, κρατά βακτηρία και επί του ώμου κρεμά πήρα.
Πάγων: Κοινώς μούσι. Απαραίτητο συμπλήρωμα της εμφάνισης του φιλοσόφου, τεκμήριο φιλοσοφίας, αρετής και αλήθειας.
Τράγος: Ευγενές και φιλομαθές γενειοφόρον ζών, ομοιάζον πολλαπλώς με γενειοφόρους φιλοσόφους και παπάδες.
Αρετή: Την επικαλούνται όλοι οι γενειοφόροι φιλόσοφοι αλλά ιδιαιτέρως και οι παπάδες οι οποίοι και ‘άγιοι’ καλούνται.
Θρίξ: Κοινώς τρίχα. Πλήθος τριχών ποιεί γενειάδα. Από εδώ πηγάζει και το αρχαίο πρόβλημα του **σωρείτου:** πόσες τρίχες φτιάχνουν μούσι;
Ρύπος: Κοινώς βρώμα ή βρωμιά. Βρίσκεται σε ευθεία αναλογία με την αρετή του φιλοσόφου. Κατά τον Μεσαίωνα εδείκνυε την αγιότητα των παπάδων και καλόγερων. Σήμερα οι άγιοι πατέρες χρησιμοποιούν τζακούζι.
Φθειρ: Κοινώς ψείρα. Φιλομαθές ζωύφιο παρεπιδημούν σε ρυπαρές γενειάδες ιδίως φιλοσόφων.
Παράσιτον: Είδος παρασίτου είναι η φθειρ. Αυτά που μας ενδιαφέρουν διακρίνονται εις δύο είδη α) μικρά ζωύφια παρεπιδημούντα εις γενειάδας και άλλα τριχωτά μέρη του σώματος, καθώς και β) ανθρώπινα παράσιτα φέροντα γενειάδας και επικαλούμενα την αρετή και την ηθική.
Τρίβων: Τριμμένο ή παλιό και φθαρμένο πανωφόρι συνήθως φαϊού ή απροσδιορίστου σκούρου χρώματος. Αρχικά τον φορούσαν οι Σπαρτιάτες.²² Τρίβωνα φορούσε ο Σωκράτης, μάλλον λόγω πενίας.²³ Αργότερα γίνεται το τυπικό ένδυμα των φιλοσόφων, κυρίως των κυνικών. Ο τρίβων ακολουθώς υιοθετείται από χριστιανούς καλόγερους.²⁴ Απόγονος του τρίβωνος είναι το ράσο το οποίο και ποικίλλει από φτωχό ένδυμα του απλού παπά έως τις ανυπολόγιστου αξίας χρυσοποικιλτές αμφιέσεις των αγίων πατέρων της ιερής συνόδου.
Βακτηρία: Κοινώς μπαστούνι ή μαγκούρα. Χρήσιμο εργαλείο του φιλοσόφου, βοηθός του στην οδοιπορία και ισχυρό μέσον πειθούς στις φιλοσοφικές διενέξεις.
Πήρα: Κοινώς σάκος, σακούλι, ταγάρι. Απαραίτητο συμπλήρωμα της εμφάνισης του φιλοσόφου, ιδίως του περιπλανώμενου. Η πήρα του φιλοσόφου ήταν ευμεγέθης ώστε να χωρά μέσα της όλη του την περιουσία και σιδηπάτη άλλο μπορούσε ν’ αρπάξει. Πρβ., τις μεγάλες –απύθμενες– τσέπες των ράσων των παπάδων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
¹ Ο Ιούλιος Πολυδεύκης, εις το *Όνομαστικόν* του (βλ. Βιβλ. πη, 24-36) εμβαθύνει εις την περί τριχών θεωρία. Ειδικός περί του πάγωνος λέγει (II, 88): «περί δὲ ταύταις ἢ μὲν πρώτη τριχῶν ἄνη χροῦς, ὅθεν καὶ τὸ χροάζειν παρὰ τοῖς ποιηταῖς, καὶ ἴουλος παρὰ τὸ ἔρπειν, καὶ πάγων, ἔπειδ’ ἂν ὑποπλησθῆ. καὶ γένειον δὲ κατὰ χρῆσιν ὀνομάζεται, ὅθεν καὶ ὁ ἄγενειος, βαθυγένειος, εὐγένειος, μαθηγένειος, εἰ μὴ τραγικώτερον. παρὰ δὲ τοῖς ποιηταῖς καὶ εὐπάγων τις εἰρηται, ἀλλ’ ἔστι σφόδρα εὐτέλης. παρὰ δ’ Ἴωνι τῶ τραγικῶ ἐν τῶ ἐπιγραφομένῳ Συνεκδημητικῶ καὶ σπανόθωον τις ὀνομάζεται, δασυπάγων δ’ ἐν ταῖς Θεμοφοριαζούσαις Ἀριστοφάνους. καὶ παγωνιάς δὲ, καὶ πάγωνες αἱ ἀκίδες παρὰ τοῖς ποιηταῖς, καὶ παρ’ Ὀμήρῳ γλαχίνες. ἐν δὲ τῇ τραγῳδίᾳ ἄπῳγων πυρός’ ἢ εἰς ὄξυ ἀναδρομῆ τῆς φλογός». Ο Ησύχιος στο λεξικό του μας λέει ότι το αραιό ασθενικό γένη καλεῖται ‘σπανοπάγων’. Όπως μας εξηγεί στο παρακάτω χωρίο ο ιατρός Μελέτιος (*Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, κεφ. Η), ἴουλος εἶναι τὸ πρῶτο γένη που ἀρχίζει καὶ βγαίνει στα μάγουλα κατὰ μήκος των αυτιῶν ἢ κοι-